

ISSN 1999-4214 (print)
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES INSTITUTE

№4/2023

Жылына 4 рет шығады
2001ж.шығабастаған

Выходит 4 раза в год
Начали издаваться с 2001г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2023

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде

қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 27.12.2023ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 27.12.2023 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraihyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhan L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 27.12.2023 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

БАКИРОВА Ш.А., БАЙМЫШ Л.Қ.	Қазақ тіліндегі тәуелдік жалғауының көнеленуі мен түбірге кірігу мәселесі.....	7
BEKENOVA G.SH. AKHMETOVA G.S.	Lexical and semantic characteristics of place and water names of the Abaydistrict.....	20
ЕРМЕКБАЕВА М.А.,	«Қасқыр» зоониміне байланысты мақал-мәтелдердің семантикасы (қазақ және түрік тілдері негізінде).....	31
ЕСІМСЕЙТОВ Б.Р., КОКИШЕВА Н.М.	«Заң» сөзінің негізінде жасалған сөзжасамдық ұяның көлемдік сипаты	47
KARAGULOVA B.S., MUKHTAROVA S.S.	Types of lexical and grammatical transformations in literary translation.....	62
КЕМЕЛБЕКОВА Е.А.	Linguistic features of borrowed terms of applied geometry and their semantic modification in kazakh language.....	75
КЕНЖАЛИН Қ.К., ДАНИЯР Ә.А.	«Бабырнамадағы» жай сөйлемдер мен төл сөздердің қолданысы.....	88
ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш., ҚҰЛМАНОВ С.	Қазақ терминжасамы: дәстүрлі үдерістер және қазіргі даму бағыты.....	107
ОМАРБЕКОВА Г.Ә.	Мұхтар Әуезовтің эпистолярлық стилінде антропонимдік вокативтердің қолданысы.....	130
УРАЗАЕВА К.Б., ИДРИСОВА Э., АЗКЕНОВА Ж.	Риторический идеал и риторическая идентичность. Приемы создания картины мира в поэзии жырау.....	144
ХАСАНГАЛИЕВА Б.К., ИСАКОВА С.С., ӘЛІМБЕК Г.Р.	Когнитивтік терминтанымның негізгі ұстанымдары.....	162

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЛЪЖАНОВА А.Ы., БАЛМАГАМБЕТОВА Ж.Т.	Проблемы адаптации казахской художественной прозы (на примере прямого и опосредованного переводов романа А. Нурпеисова «Соңғы парыз»).....	177
КАРБОЗОВ Е.К., МАМЕЖАНОВА Ә.Е.	1960-80 жылдардағы қазақ поэзиясындағы ұлттық дүниетаным және салт-дәстүр.....	190
МАТАЕВА А.К.	Қазіргі қазақ әдеби сынындағы ізденістер.....	207
МАУЛЕТ А., ҚОБЛАҢДИН Қ.И.	Ақмола қазақтары фольклорлық мұрасының эстетикалық мәні.....	220

НУРЛАНОВА А.Н., СЕЙПУТАНОВА А.К., ЖӘМСАП А.Т.	Ш.Құдайбердіұлы поэзиясындағы «ар-ұждан» категориясы.....	238
НҰРБАНОВА А.Қ., БАРАТОВА М.Н.	Жалпы адамзаттық рухани құндылықтар теориясы.....	248
ОЛЖАБАЕВ Б.К., ПАНГЕРЕЕВ А.Ш., СӨЙЛЕМЕЗ О.	Түркі халықтары фольклорында туған жерді кие тұту мотивтері.....	266

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА
И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

BUKAYEVA A.A., BIRAY N.	The effect of implementing case study approach on students learning outcomes in teaching kazakh legal discourse.....	281
YERSULTANOVA G.T., KENZHEKANOVA K.K., TUSSUPBEKOVA M.ZH.	Teaching english grammar using internet resources.....	294

IRSTI 16.31.41

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-4.05>

B.S. KARAGULOVA¹

S.S. MUKHTAROVA²

K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan^{1,2}

(e-mail: Bkaragulova@mail.ru¹, Sandymukhtarova@mail.ru²)

TYPES OF LEXICAL AND GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN LITERARY TRANSLATION

Annotation. This article describes transformation method which is used in literary translation. Transformation is the changes made by translator in the process of making a complete translation. Currently, translations of fiction are increasing every year. In this regard, it is relevant to carry out research aimed at determining features of transformations used by translators during their work with word semantics, lexical-stylistic and grammatical linguistic methods. At the same time, the relevance of this research is to define how important to analyze the comparative linguatranslation of the features of linguistic transformation during the translation of the fiction text from Kazakh language into Russian and English languages. One of the main problems in modern translation studies is to convey the national-cultural features of the original text. For this purpose, an analysis of the historical trilogy “The Nomads” by I.Esenberlin (Russian, English) translations is made in order to determine the transformation types in translation are more usable.

We think that the translations of Russian and English variants are similar, as firstly Kazakh (original) version was translated into Russian and English speaking readers introduce with the novel through Russian language since English variants were translated from Russian. Moreover, Russian language is the bridge between Kazakh and English languages which connects them. In our research we determine that the adequate translation of ethnocultural vocabulary is essential as it reflects the reality and national identity of particular nation, in our case it is the Kazakh nation, moreover it is difficult to keep the peculiarity of the Kazakh language in Russian and English translations. In addition, the result of our research can be used in further study of Kazakh non-equivalent vocabulary, ways of translation, even though in development of dictionaries, glossaries.

Keywords: Literary translation, translation methods, transformation, lexical transformation, grammatical transformation, transliteration, calquing, ethnocultural vocabulary.

Introduction. Various problems may arise during the translation of different texts, however, many problems arise during the translation of literary texts, that is,

the goal of a literary translator is to convey completely the original text into another language. According to A. Popovich, "the connection in style of origin and translation style should be close even combine and merge. It is the most essential in literary translation." Because of the linguistic and literary differences between original language and target language, translated text always differs from the original. However, translator must take into account that all the losses must be compensated. The translator can freely use transformations in order to fill the losses [1, 98]. The literary text must be considered from the point of view of "style of fiction" concept. The style of fiction is a functional style that serves the ethical range of communication. Previously, in our scientific articles, it was mentioned that the units and tools of all styles are used in a fiction, but by joining of the new system, all elements will have an aesthetic function.

The quality of literary translation depends entirely on the goals set by the translator at the first stage. Three main goals can be identified during translation:

1) to introduce with the work of a well-known author because the reader are not be able to read it because of misunderstanding of the original language. In this case, translator has the following task: to introduce the reader with the features of author's writing style;

2) to introduce the reader with the peculiarities and originalities of the certain culture and nation which the author of the works belongs;

3) to introduce the reader with the book's plot. According to the choosing of the translation specific aim various tasks are set before the translator, and the execution of the translation depends on it [2, 53].

Methodology and research methods. Transformations are used when there is no analogue in the target language construction, so it is not wrong to say that it is absolutely impossible to translate the text without transformations. One of the main problems of literary translation is to achieve the adequacy of the translation, that is, to search the methods in order to achieve the adequacy. The lexical and grammatical transformations help to achieve adequacy in translation. Translation transformations take into account the function and context of the text and make it possible to compensate the translational shifts [1, 98].

Widely used types of transformations in translation are:

- lexical;
- grammatical;
- syntactic;
- stylistic.

The use of transformations arises from different levels of language differences. Such differences are called translation difficulties.

In order to save the flavor, meaning and function of cultural and household part the ethnocultural vocabulary is translated by transliteration/transcription. When using this method, the transliterated vocabulary is provided with an explanation in

the reference, sometimes without explanation. However, the number of references makes it difficult to read the text of the work. In addition, the reference does not always convey relevant information and loses the important meaning that contributes to the understanding of the text. Linguists have not common meanings on these issues. For instance, according to A.D. Schweitzer transformations are split into four groups. They are:

- according to the semantic component (replacement);
- according to the pragmatic level;
- according to the referential level;
- according to the stylistic level [3, 58].

Y.I.Retsker identifies two types of transformation: grammatical transformation (in the form of replacement of part of speech or sentences) and lexical transformation (concretization, generalization, antonymic translation and others) [4, 72].

R.K.Minyar-Beloruhev suggests the following classifications of transformation: lexical, grammatical, semantic. Lexical transformation includes concretization and generalization, grammatical transformations – passivisation, replacement of parts of speech and sentences, sentence and fragmentation, semantic transformation – meaning extension, synonymous and metaphorical substitution, antonymic translation and compensation [5, 56].

T.R. Levitskaya and A.M. Fitterman suggest the following three kinds of translation transformation: grammatical, lexical and stylistic transformations [6, 20].

V.N. Komissarov's classification includes lexical, grammatical and complex transformations. If the scientist refers to lexical transformations the transliteration, transcription, calquing (loan translation) and lexical substitutions like modulation, generalization and concretization, grammatical transformation include word-for-word translation, lexical fragmentation and grammatical substitution (parts of sentence, word form and parts of speech substitution). On the other hand, some scientists suggest another name of complex transformations, it is lexical-grammatical. Lexical-grammatical transformation includes antonymic translation, explication or another name descriptive translation and compensation [7, 159].

L.S. Barkhudarov mentioned another four kinds of translation which translators are able to face with in the period of doing the translations:

- replacement;
- substitution;
- omission;
- addition.

The methods used in the process of replacement are changes in the component of complex sentences' order, when replacing the places of words and phrases. In addition, L.S. Barkhudarov allocated the following types: syntactic replacements in the complex structure, compensation and parts of speech replacement and sentence, word form replacement, concretization, generalization, sentence integration and

fragmentation, and antonymic translation [8, 129]. B.S. Karagulova mentions that one of the methods used in the process of equivalent translation is transformation, and points out several reasons for its use:

- The lexical-grammatical structure of two languages is different;
- Meanings, objects, concepts of certain nation may not be found in the life of another people;
- Every concept, meaning, thing and phenomenon in the environment have their names in both languages, but their conceptual content is different. There are differences in stylistic function of words meanings from the meaning in the dictionary [9, 51].

As for the domestic researchers opinion, translation is the only one way to people of different languages to communicate with the help of one language. By the way, translators try to find the equivalents and various ways to translate the language. Moreover, they should always remember that the purpose of the translation is to save the national identity of the source text, without altering the context [10, 255].

As we can see, language transformations are used to achieve adequate translation, and scientists divide them into several types. Now, using the theoretical aspects of transformation, let's try to analyze some examples to prove how they are realized during the translation. As an example, we decide to take I.Esenberlin's historical trilogy "The Nomads" in three languages.

Discussion and observation. Let's look at the examples. Үш жігіт енді өзара сөйлесе, **ауылдың** шетіне шыға берді [11, 716] / Они уже втроем вышли на окраину **аула** и пошли к месту, где завтра с утра предстояло учить джигитов брать крепости [12, 202] / The three men walked out of the **aul** to the spot where their army would train since tomorrow to take forts [13, 202].

We believe that during the translation of the lexical unit ауыл into Russian, it is possible to use the analogue деревня, while translating it into English the analogue village. The translators tried to preserve the national flavor of the mentioned vocabulary by using the method of transliteration, but for readers of other cultures this version may be obscure.

Let's consider the following example: Сұлтан өзінің дәрежесіне қарамастан және ананың төрт-бес үлкендігін ескеріп: **Жиен аға**, тағы бір қауіпті істі тапсырғалы тұрмын [11, 261] / Касым султан обратился к нему как к старшему по возрасту: **Жиен-ага**, я хочу вам поручить одно важное дело! [14, 340] / Sultan Kasym addressed paying attention on his age that he was older than him: «Zhien-aga, I want to ask you to do something very important» [15, 344].

Transliteration was used as translation method to convey the national peculiarity. The denotation of the lexical unit Жиен аға creates difficulties for the reader while reading the text. Both translators tried to preserve the national peculiarity of Kazakh culture, however, the reader may conclude that the mentioned

vocabulary belongs to an anthroponym. Therefore, we think it would be appropriate to give reference in footnote to the vocabulary except transliteration, using a descriptive translation or a close equivalent. In this case translators tried to highlight that this vocabulary is ethnocultural vocabulary, and belongs to certain nation's culture. Such method of translation serves like a signal to recognize a vocabulary of foreign language. In addition, such words have an emotional and expressive color.

We can notice that our following analyzed vocabulary can neither be replaced by any analogues, nor use other methods: Қотан қарт алдында тұрған сырлы аяқтан уыз сары **қымызды** бір жұтып, орнына қайта қойды [11, 58] / Kotan-Zhyrau отпил небольшой глоток крепко настоящего **кумыса**, поставил на место раскрашенную деревянную чашу [14, 72] / Kotan-Zhyrau took a sip of strong **koumiss**, set the painted wooden cup back in place [15, 75].

Kumyz is a fermented, sour taste drink made from mare's milk, with strong nutritional and medicinal properties (at the explanatory dictionary of Kazakh language the following definition is given to кымыз: дәрілік қасиеті бар бие сүтінен ашытылып жасалған күшті, қышқыл дәмді сусын) [16, 58].

The following example: Ақсақ Темір ұрпағы мен Жағатай **ұлысының хандары** бабалары өлгеннен бері жан аяспас қас [11, 157] / Они выбрали момент, когда особенно усилились раздоры между эмирами Восточной Кашгарии и ханами Джагатаевского **улуса** [13, 213] / They chose the right time: when the discord among the emirs of Eastern Kashgaria and the khans of the Jagatai **ulus** had gone to a head [15, 217].

Қымыз (kumyz) and ұлыс (uly) are cultural and household vocabulary, so they are not be able be translate into foreign languages by any other way than transliteration.

The musical instruments were also transliterated in order to preserve the national flavor. But it is also possible that some misunderstandings will appear during the reading of the text to a foreign language reader. In order to eliminate such mistakes and fully understand the work while reading, we think it would be better to give a reference to the musical instruments at the bottom of the page or on the back, and reveal the meaning and form. For instance: Көш алды қара құрымданып ылдиға түсіп кеткенде, Кенесарымен бірге төбе басында тұрған Досқожа ақын шыдай алмай, **домбырасын** қағып-қағып жіберіп, көзіндегі жасын іркіп алды да, қарлыққан дауыспен жыр тоғытып қоя берді [11, 892] / И вдруг зазвучала, заплакала **домбра**, и старческий надтреснутый голос запел. Это пел с тоской Досқожа [12, 375] / All of a sudden, the wining sound of **adombra** was heard and a cracked senile voice sang. This was Doskozha's song [14, 375].

Домбыра (dombyra) – Kazakh nation's two-stringed musical instrument (Kazakh variant: екі шекті қазақ халқының музыкалық аспабы) [16, 204].

Origin: Өмір-бақи жанында жүретін кәрі қара **қобызын** қолына алып, қарлыққан қарт даусын аңырата жөнелді [11, 205], translations: Старик взял в

руки свой вечный спутник – **кобыз**, тихо тронул струны [13, 270] / The old man picked up his constant way-companion, the **kobyz**, and lightly touched its strings [15, 275].

Қобыз (Kobyz) is a national musical instrument with a long neck, a body shaped like the head of an owl, played with a rasp (ысқышпен ысып ойнайтын шанағы ожаудың басы тәрізді, мойны имек қазақ халқының ұлттық музыкалық аспабы) [16, 505].

Let's look at the following examples: Байтабын қыз-бозбалалардың жиынына жеткен кезде, Алтыншаш **алтыбақаннан** түсті [11, 767] / Когда Байтабын подошел к веселящейся молодежи, она слезла с **алтыбакана** и пошла прямо к нему [12, 257] / When Baitabyn appeared the merry-making young people, she alighted from the **altybakan** and went directly to him [14, 257].

Translators transliterate the lexical word **алтыбақан** to show the essential of this vocabulary. The following definition is given in the explanatory dictionary: **Алтыбақан** – Қазақтың ұлттық ойыны, әткеншек which means “it is Kazakh national game, swing” [4,43].

We tried to make an attempt to analyze the lexical unit **Zhyrau**: Қыпшақтың от ауызды, орақ тісті, қарға бойлы Қазтуған **жырауы**мен Арғынның ақсандақ жүйрігі, сексеннен асып кеткен, Ақжол бидің әкесі Қотан жырау айтысады [11, 44] / Только и разговоров было, что о предстоящем состязании известных всей степи певцов-сказителей: кипчака Казтуган-**жырау** с арғынским импровизатором Котан-**жырау**, отцом самого Акжол-бия [14, 56] / The talks were focused on the coming contest of narrator-songsters: the Kipchak Kaztugan-**Zhyrau** with the Argyn improviser Kotan-**Zhyrau**, the father of Akzhol-Biy himself [14, 59].

We can see from the example above that the translators have preserved the national peculiarities and cultural and household details, however, we know that the readers may have problems because the translator did not define and explain the Zhyrau vocabulary. In our opinion, it would be better to give the explanation in addition to transliteration or use the neutral analogue of Zhyrau vocabulary, because Russian and English readers may spend some time to understand the meaning of the Kazakh vocabulary and lose the general idea.

The translators used transcription methods to translate the vocabulary томаға, but as we have mentioned Russian and English readers might have some difficulties while reading this paragraph. In order to avoid such difficulties, we would recommend to use mixed translation: transliteration and description methods. Only the mixed method of translation can help in providing a complete picture of the word, this method preserves not only the national view of vocabulary also describe the meaning. Example: Атыңның жүйріктігіне тым сене берме. Талай жүйріктердің де мойнына бұғау салынған. Байқа, Темір би, Жәнібек ханның **құрығы** Әбілқайырдікінен ұзын болып жүрмесін! Әбілқайыр Дәшті Қыпшақты

билегенмен, Еділ өзені бойындағы Алшынның көптеген **ауылдарына** өктемдігін еркін жүргізе алмаған [11, 200] / А ты все надеешься на резвость своего коня. Но и не такие, как у тебя, кони были заарканены в свое время. Смотри, Темир-бий, как бы **курук** Джаныбека не оказался длиннее **курука** хана Абулхайра! [14, 265] / I see you still hope for the speed of your horse. Better racers than yours were lassoed in its time. Watch out, Temir-Biy, it may well be that Janybek's **kuruk** is longer than that of Abulkhair! [15, 269].

Transliteration / transcription methods allow to quickly identify ethnocultural vocabulary from the text and clearly understand that it is foreign language vocabulary.

However, in our opinion, translation should not be full of transliteration / transcription methods, of course, translator should preserve the national flavor, but the main goal of the translator is to be able to convey the text in an understandable way to readers of other languages.

Calquing. The next method of translation transformation is calquing. According to L.L.Nelyubin, calquing is:

- creation of a new word, phrase or complex word during the translation of vocabulary that does not match in the translation language;
- replacing of the lexical unit, its morpheme parts or words (in the case of collocations) of the original language with lexical analogue of target language [17, 73].

This method is used in literary translation not only for the translation of ethnocultural vocabulary, but also for translation of commonly used words in a certain national community, where translator competes with the author and tries to convey literary, expressive alternatives that do not differ from the vocabulary of original author's neologisms, nonce words (occasionalism) [15, 120].

Let's analyze the calquing methods. Origin: Демек, батырлардың барлығы ауылдың сыртында орналасқан **қаралы үйде** жатқан Батыр Баян секілді жатар еді [11, 533]. Translations: Также как Баян-батыр, который лежит завернутый в белую кошму в **черной юрте** на карю ставки, лежали бы все остальные его верные батыры [14, 328] / Like Bayan-Batyr, who was brought from the field of the battle wrapping in white fabric, lied in the **black yurta** [15, 335].

In the worldview of Kazakh people, black color is often associated with death and sadness. Khalidi Kurbangali writes about this tradition in his book *Tawarikh Hamsa* as follows: "Usually after burying the dead person Kazakh people install black, which announcing about the grief in the family. The black colour means that passed away person is young, red or white – old, if one side is black and other side is red or white it means the person is middle aged. The flag with these colours tied to the tip of the spear. The khans were not split according to their ages, for the reason that Kazakh people thought that khans of all the ages were equal. Moreover, the

colour of khan's flag was the same colour which they had used during their lifetime. Despite of the colour, it was called Black [18, 180].

The translator did not take into account that there was a tragedy in the family during the translation of the қаралы үй phrase. While reading the given paragraph, the recipient may assume that the color of the yurt is made of black felt. By using calquing method, the cultural significance and background information of the traditions of Kazakh people have not been preserved. We believe that it would be more accurate to translate қаралы үй into Russian as траурная юрта and mourning yurt into English. The alternatives proposed by translators do not fully reveal the connotation of қаралы үй, the national peculiarity is not preserved. Of course, calquing method conveys information to the translated language, but does not fully reveal national peculiarity of Kazakh lexeme.

Therefore, calquing is the translation methods which is translated word-for-word. In addition, a word, phrase or even sentences are copied saving the structure or meaning of the source language to target language. [19, 75]. In conclusion, calquing is a kind of way of creating a new word, phrase or complex word in order to translate a special lexical unit that does not have an equivalent in the translated language into another language.

Conclusion. According to S.Mukhtarova, non-equivalent vocabulary in the text serves to convey the national flavor of the original text. Every time when the translator faces with non-equivalent vocabulary in original text he must choose one of the ways of transformation. The adequacy of target text depends on the choosing of correct ways, how the speakers of another language are able to understand the meaning of original. In most cases the translators suggest the appropriate variants of the translation which help to save as national denotata so the meaning of non-equivalent units [20,105].

1) A general description of the features of the literary text was given, as well as the difficulties and peculiarities in the translation of the literary text were defined. In the framework of this research, evidence was given that literary text is a work related to the literary style. By translating a text, a new text with high literary value is created. When the translator gives the new text to the recipient, it is necessary to preserve the aesthetic influence of the author who put his soul into the work. This text is difficult to analyze and translate. The literary text is complicated by the use of symbols: the presence of implicit information, non-equivalent vocabulary and other cultural features, lexical and stylistic forms.

2) Translation transformations were described. In our research, different views of linguists on translation transformations were considered, however, they all expressed a common opinion on the use of appropriate methods of translation transformations with lexical and grammatical substitutions.

3) We tried to do the pre-translation to the novel *The Nomads*. On the results of the analysis which we have done before, we noticed I.Esenberlin combines both

literary and historical values, and it is also designed for a mass audience. In the text of the novel are used many symbols that describe the era in which the story is told (non-equivalent vocabulary, lacuna, ethnocultural vocabulary). The main purpose of the trilogy is to tell people about the history, sufferings of Kazakh people, about self-sacrificing battles of our heroes to achieve independence. Although translated texts have been adapted to Russian and English audiences, national peculiarity has been preserved. Also, translators were able to fully convey the style of text by using transformations. We believe that our research work will serve as the basis for future research in this area, especially, to preserve the connotation and national features in the translated text.

Literature

1. Попович А. Проблемы художественного перевода. – М.: Высшая школа, 1980. – 199 с.
2. Баймухаметова К.И. Художественный перевод как адекватная интерпретация литературного текста // Вестник МГЛУ. Гуманитарные науки. – Вып. 11 (804). – 2018. – С. 49-57
3. Швейцер А.Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 364 с.
4. Рецкер Я.И. Что же такое лексические трансформации? Тетради переводчика. – №17. – М.: Международные отношения, 1980. – С.72-84.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. – М.: Московский лицей, 1996. – 208 с.
6. Левицкая Т., Фитерман А. Почему нужны грамматические трансформации при переводе? // Тетради переводчика. – Выпуск 8. – М.: Международные отношения. – 1971. – С.12-23.
7. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
9. Карагулова Б.С. Аударманың теориясы мен практикасы. – Алматы: Ғылым ордасы, 2016. – 155 б.
10. Mukhtarova S.S., Karagulova B., Sideshova Z., Mukhtarov S., Yergazina A., Nasipov I. Translating the Untranslatable: Challenges, Sticking Points and Struggles // Space and Culture, India, Vol.7. No.1, 2019. – PP. 250-263. URL: <https://doi.org/10.20896/saci.v7i1.421> (Датаобращения: 04.11.2022).
11. Есенберлин И. Көшпенділер. – Алматы: Көшпенділер. – 2014. – 896 б.
12. Есенберлин И. Кочевники: роман-трилогия. Пер. с казах. М.Симашко. – Алматы: Ассоциация издателей, полиграфистов и книгораспространителей. – 2015. – Кн.3. Хан Кене. – 380 с.

13. Esenberlin I. The Nomads: a novel-trilogy / transl. from Russian by O.Chorakayev / I.Esenberlin. – Almaty: Association of publishers, printers and booksellers, 2015. Book 3: Khan Kene. – 380 p.

14. Есенберлин И. Кочевники: Ист. трилогия / Пер. с казах. М.Симашко. – Алма-Ата: Жазушы. – 1988. – Кн.1. Заговоренный меч. – 224 с.

15. Esenberlin I. The Nomads: a novel-trilogy / transl. from Russian by O. Chorakaev. – Almaty: Association of publishers, printers and booksellers. – 2015. – Book 1: The Charmed Sword. – 380 p.

16. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі /Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс. – 2008. – 986 б.

17. Нелюбин Л.Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект): учеб. пособие. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 216с.

18. Курбангали Х. Тауарих хамса / Х.Курбангали. – Алматы: 1999. – 288 с.

19. Адаева Е.С. Аударма үдерісіндегі трансформациялау типтері // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – №1(147). – 2014. – Б. 72-78.

20. Мухтарова С.С. Анализ перевода казахской безэквивалентной лексики (на материале трилогии И.Есенберлина «Кочевники») // Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева. Серия: Филология. – 2018. – №4. – С. 102-108.

Б.С. КАРАГУЛОВА, С.С. МУХТАРОВА

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университет, Ақтөбе, Қазақстан

КӨРКЕМ АУДАРМАДАҒЫ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГРАММАТИКАЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ

Аңдатпа. Мақалада көркем шығармаларды екінші тілге аудару барысында қолданылатын аударма трансформацияларына талдау жасалды. Яғни, аудармашы көркем мәтінді оқырманға жеткізу барысында мәтін формасын нақты жеткізу арқылы қатарға кетіп, алдыңғы қатарға мәтіннің тартымдылығы мен көркемділігін шығаруды қояды. Мақалада лексикалық және грамматикалық трансформациялардың қолданылуы туралы толық ақпараттар беріліп, мысалдармен талдаулар жасалынды. Ауыл, жиен аға, қымыз, ұлыс, қобыз, зеңгі баба, жырау, томаға, қаралы үй лексикалық бірліктерінің аудармалары түпнұсқамен салыстырылды. Аудармашылар этномәдени бірліктерді аудару барысында көбіне транслитерация, транскрипция, жуық аударма және сипаттама аударманы кеңінен пайдалғандығы байқалатыны, дегенмен де, аталмыш лексикалық бірліктерді аудару кезінде қолданылған тәсілдер мәтін мәнмәтініне байланысты таңдалынатыны айқындалды.

Талдау барысында орыс және ағылшын тілдеріндегі баламалары жақын екендігі анықталып, яғни И. Есенберлиннің «Көшпенділер» трилогиясы

ағылшын тіліне орыс тілінен аударма жасалынғандығы айқындалды. Сонымен қатар, қазақ этномәдени бірліктерін орыс және ағылшын тілдеріне аудару кезінде қазақ халқының мәдениеті, болмысы, ұлттық бояуы қаншалықты сақталғанын, аударма тілдерінде оқырманға қаншалықты түсінікті болатындығы дәйектермен берілді. Этномәдени бірліктерді бір тілден екінші тілге ұлттық ерекшеліктерін сақтай отыра аудару қиын мәселелердің бірі болып табылатындығын ескере отырып, көркем аудармамен жұмыс істейтін аудармашы мәтінге шығармашылықпен қарауы тиіс екендігі айтылады.

Зерттеу жұмысының нәтижесі қазақ тілінің баламасыз немесе этномәдени лексикалар сөздігін құрастыруға қолдануға болатындығына назар аударылды.

Түйін сөздер: көркем аударма, аударма тәсілдері, трансформация, лексикалық трансформация, грамматикалық трансформация, транслитерация, калькалау, этномәдени лексика.

Б.С. КАРАГУЛОВА, С.С. МУХТАРОВА

Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Ақтобе,
Казахстан

ВИДЫ ЛЕКСИЧЕСКИХ И ГРАММАТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ

Аннотация. В статье были рассмотрены актуальные вопросы переводческих трансформаций художественных текстов. За основу данного исследования была взята трилогия И.Есенберлина «Кочевники». В ходе исследования нами были проанализированы лексические и грамматические трансформации. Основной задачей переводчика является донести полный смысл текста, сохранив эстетичность и выразительность текста оригинала.

В нашем исследовании мы попытались сопоставить переводы с оригиналом лексических единиц таких как ауыл, жиен аға, қымыз, ұлыс, қобыз, Зеңгі баба, жырау, томаға, қаралы үй. Переводчики при переводе этнокультурных единиц в основном использовали транслитерацию, транскрипцию, приближенный перевод и описательный перевод. Хотя необходимо заметить, что выбор приема перевода лексических единиц зависит от контекста.

Русский и английский варианты перевода схожи, потому что перевод трилогии И.Есенберлина «Кочевники» на английский язык был совершен с русского языка. Русский язык служит языковым мостом между казахским и английским языками. В данной работе мы попытались исследовать насколько точно были сохранены культура, реалии, национальная сущность казахского народа при переводе на русский и английский языки.

Перевод этнокультурной лексики является сложным процессом, потому что необходимо адекватно передать и сохранить языковые особенности одного языка при передаче на другой. Переводчику необходимо обладать профессиональными навыками, которые помогут подойти к переводческому процессу творчески.

Результаты нашего исследования можно использовать при создании словника безэквивалентной или этнокультурной лексики казахского языка с переводами и определениями на русском и английском языках.

Ключевые слова: художественный перевод, приемы перевода, трансформация, лексическая трансформация, грамматическая трансформация, транслитерация, калькирование, этнокультурная лексика

References

1. Popovich A. Problemy khudozhestvennogo perevoda. – M.: Vysshaya shkola, 1980. – 199s.
2. Baimukhametova K.I. Khudozhestvennii perevod kak adekvatnaya interpretatsiya literaturnogo teksta // Vestnik MGLU. Gumanitarnye nauki. – Vyp. 11. – 2018. – S. 49-57
3. Shveitser A.D. Teoriya perevoda. Status, problemy, aspekty. – M.: Nauka, 1988. – 364s.
4. Retsker Ya.I. Cho zhe leksicheskie transformatsii? Tetradi perevodchika. – №17. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1980. – P.72-84.
5. Miniyar-Beloruichev R.K. Teoriya i metody perevoda. – M.: Moskovskii litsei, 1996. – 208s.
6. Levitskaya T., Fiterman A. Pochemu nuzhny grammaticheskie transformatsii pri perevode? // Tetradi perevodchika. – Vypusk 8. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya. – 1971. – S.12-23.
7. Komissarov V.N. Teoriya perevoda (lingvisticheskii aspekty). Uchebnik dlya in-tov i fak. inostr. yaz. – M.: Vysshaya shkola, 1990. – 253 s.
8. Barkhudarov L.S. Yazyk i perevod. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1975. – 240s.
9. Karagulova B.S. Audarmanyng teoriyasy men praktikasy. – Almaty: Gylim ordasy, 2016. – 155b.
10. Mukhtarova S.S., Karagulova B., Sideshova Z., Mukhtarov S., Yergazina A., Nasipov I. Translating the Untranslatable: Challenges, Sticking Points and Struggles // Space and Culture, India, Vol.7. No.1, 2019. – PP. 250-263., URL: <https://doi.org/10.20896/saci.v7i1.421> (Data obrazheniya: 04.11.2022).
11. Esenberlin I. Koshpendiler. – Almaty: Koshpendiler baspasy. – 2014. – 896b.

12. Esenberlin I. Kochevniki: roman-trilogiya. Per. s kazakh. M.Simashko. – Almaty: Assotsiatsiya izdatelei, poligrafistov i knigorasprostranitelei. – 2015. – Kn.3. Khan Kene. – 380s.
13. Esenberlin I. The Nomads: a novel-trilogy / transl. from Russian by O.Chorakayev / I.Esenberlin. – Almaty: Association of publishers, printers and booksellers, 2015. Book 3: Khan Kene. – 380 p.
14. Esenberlin I. Kochevniki: Ist. trilogiya / Per. s kazakh. M.Simashko. – Alma-Ata: Zhazushy. – 1988. – Kn.1. Zagovorenniy mech. – 224s.
15. Esenberlin I. The Nomads: a novel-trilogy / transl. from Russian by O.Chorakaev. – Almaty: Association of publishers, printers and booksellers. – 2015. – Book 1: The Charmed Sword. – 380 p.
16. Kazak tilining tusindirme sozdigi / Zhalpy redaktsiyasyn baskargan T.Zhanuzakov. – Almaty: Daik-Press. – 2008. – 986b.
17. Nelyubin L.L. Vvedeniye v tekhniky perevoda (kognitivnyy teoretiko-pragmaticheskii aspekt). – M.: Flinta: Nauka, 2009. – 216s.
18. Kurbangali Kh. Tauarikh khamsa / Kh.Kurbangali. – Almaty: 1999. – 288s.
19. Adayeva Ye.S. Audarma uderisindegi transformatsiyalau tipteri // KazUU Khabarshysy. Filologiyas seriyasy. – №1(147). – 2014. – B. 72-78.
20. Mukhtarova S.S. Analiz perevoda kazakhskoi bezekvivalentnoi leksiki (na materiale trilogii I.Esenberlina “Kochevniki”) // Vesnik Evraziiskogo natsionalnogo universiteta in. L.N.Gumileva. Seria: Filologiya. – 2018. – № 4 (125). – S. 102-108.

Авторлар туралы мәлімет:

Карагулова Балгенже Сагидуллаевна – филология ғылымдарының кандидаты, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің профессоры, Ақтөбе, Қазақстан.

Карагулова Балгенже Сагидуллаевна – кандидат филологических наук, профессор Актюбинского регионального университета имени К.Жубанова, Актобе, Казахстан.

Karagulova Balgenzhe Sagidullayevna – candidate of philological sciences, professor of K.Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan.

Мухтарова Сандугаш Сабыржановна – филология ғылымдарының кандидаты, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің аға оқытушысы, Ақтөбе, Қазақстан.

Мухтарова Сандугаш Сабыржановна – кандидат филологических наук, старший преподаватель Актюбинского регионального университета имени К. Жубанова, Актобе, Казахстан.

Mukhtarova Sandugash Sabyrzhanova – candidate of philological sciences, senior lecturer of K. Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan.